

The challenges of criminal responses to the crimes of legal entities in Iran's legal system

Baqer Shamloo*, Mahdi Hosseini **

Abstract

Considering the increase and expansion of legal entities and commercial companies in today's society and considering that the nature of legal entities is different from natural persons, the type and function of criminal response to the crimes of legal entities should also be consistent with their nature. Such an issue requires updating the laws in the field of identifying the criminal liability of legal entities and punishing them accordingly.

In the opinion, the only punishment that could be applied to legal entities was a fine; However, after examining the types of punishments, jurists introduced other types of punishments as appropriate punishments for legal entities. For example, the punishment of dissolution of a legal entity was considered equivalent to the death penalty and the temporary closure of its activity was considered equivalent to imprisonment.

In the last century, Iran's criminal law, in accordance with the movement of advanced countries towards the recognition of criminal liability for legal entities, has dealt with the identification of criminal liability for legal entities in a scattered manner in special laws and has established different approaches in each of them. For example, in Article 220 of the Trade Law, Article 4 of the Law on Medical and Pharmaceutical Affairs and Food and Beverage Regulations approved in 1995, and Article 17 of the discretionary

How to Cite: Shamloo, B., Hosseini, M. (2024). The challenges of criminal responses to the crimes of legal entities in Iran's legal system, *Journal of Legal Studies*, 16(2), 405-444.

* Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University (RA), Tehran, Iran. Email: b_shamloo@sbu.ac.ir

** PhD student, criminal law and criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University (RA). (Corresponding Author). Email: Hosseini.mhdi@gmail.com

punishments (Tazirat) Law approved in 1988, it is stipulated that a legal person should be sentenced regardless of the natural persons related to it. However, in some articles, such as Article 8 of the Law on Translation of Books, Publications and Audio Works approved in 1973 and Article 109 of the Social Security Law approved in 1975, the responsibility resulting from the commission of a crime by legal entities has been directed at the natural persons related to them. The computer crimes law approved in 2018 is also one of the important special laws in which the criminal liability of legal entities is currently recognized under articles 747 and 748 of the Islamic Penal Code (Tazirat), with a clear mechanism than other laws. Article 67 and 70 of the Anti-Smuggling of Goods and Currency Law deal with the issue of criminal responsibility of legal entities in the crime of smuggling of goods and currency and has differential accountability for their crimes. Also, article 500 of the supplementary Islamic Penal Code (Tazirat) 2019, in stating the criminal responsibility of a legal entity for financing groups based on psychological inductions and mind control methods, has determined a separate punishment for the legal entity.

Despite the identification of criminal liability for legal entities in the above special laws, Article 143 of the Islamic Penal Code approved in 2012 has stated the conditions of criminal liability of legal entities, and its articles 20 to 22 have also stipulated the punishments of legal entities and some conditions for their implementation.

The punishments mentioned in the mentioned Article 20, according to the classification of punishments in Article 19 of the same law, include levels from the most severe to the mildest level of punishments. The ideal approach for the seven clauses of Article 20 of the Islamic Penal Code of 2013 is that the punishments mentioned in it should be a comprehensive range of punishments appropriate for legal entities. This is despite the fact that, as will be stated, out of the seven reactions mentioned, in some cases, only two or three may be applicable, which without doubt cannot be a reasonable, proportionate and effective reaction to various crimes. In order to remedy this damage, it is suggested that, like Article 14 of the Islamic Penal Code and Article 67 of the Anti-Smuggling of Goods and Currency Law approved in 2012, the legislator is only in the position of classifying punishments and leaves the establishment of competence to determine the punishment to specific laws in each field.

Based on the above, in this research, an attempt is made to answer the main question with a descriptive-analytical method and using library resources, that the guarantee of the criminal executions mentioned in Article 20 of the Islamic Penal Code 2013 to respond to the crimes committed by legal entities, What challenges does it face? For this purpose, an effort is

made to analyze the punishments in the aforementioned article one by one, theoretically and practically. In order to answer the main question of the research, these sub-questions will also be answered, whether the punishments mentioned in the Islamic Penal Code of 1392 have the necessary variety? Can the mentioned punishments be placed in proportion to all types of crimes from all types of legal entities? What are the problems faced by the legislator's statements to specify the mentioned punishments? In this regard, the structure of the research is compiled based on the punishments mentioned in Article 20, and the mentioned punishments are analyzed case by case, and then suggestions are presented to correct the mentioned challenges.

In order to mention some of the suggestions resulting from the findings of the research, the following can be mentioned: 1. In order to achieve the goals of punishment, managers and shareholders of dissolved legal entities should be prohibited from forming, representing or establishing a new legal entity; 2. The criterion mentioned in Article 21 of the Islamic Penal Code regarding a monetary penalty equal to two to four times the monetary penalty of natural persons should be removed and another indicator such as a percentage of the average financial turnover of a legal entity in several years leading to the crime considered by the judge to determine the amount of the monetary penalty. take In cases where the amount of the fine for the real person who committed the crime has not been determined, an index for the amount of the fine should be determined; 3. In banning one or more professional or social activities, banning public invitations to increase capital and banning the issuance of certain commercial documents, it is appropriate to modify the ban period: with the explanation that the possibility of banning for more than five years and less than to exist permanently; 4. It is necessary that the cases of the court's decision to publish the conviction in the media are limited to specific cases based on the severity of the crime committed or its repetition. Also, the types of media desired by the legislator, such as written or visual, the number of levels of publication, the separation of national and local media are suggested.

Keywords: Islamic Penal Code 1392, criminal responses, legal entities, principle of proportionality, Dissolution.

Article Type: Research Article.

چالش‌های پاسخ‌های کیفری جرائم اشخاص حقوقی در نظام حقوقی ایران

باقر شاملو*، مهدی حسینی**

چکیده

پاسخ‌های کیفری در برابر جرائم ارتكابی اشخاص حقوقی علی‌الاصول باید با واکنش در برابر جرائم اشخاص حقیقی متفاوت باشد. هرچند همه این پاسخ‌ها را «مجازات» می‌نامند، اما چون ماهیت اشخاص حقوقی با اشخاص حقیقی متفاوت است، نوع و کارکرد مجازات نیز باید با ماهیت اشخاص حقوقی منطبق باشد. قانون‌گذار کیفری ایران ذیل ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ فهرستی از مجازات‌های تعزیری شخص حقوقی را احصا کرده است که از منظر تنوع کیفر، کارایی و امکان‌سنجی کاربست آن‌ها در گونه‌های مختلف شخص حقوقی، برخی چالش‌های نظری و عملی را به همراه دارند. در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی، به این سؤال اصلی پرداخته می‌شود که کیفرهای تعزیری مذکور در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ برای کیفر دهی به جرائم اشخاص حقوقی با چه چالش‌هایی مواجه است و در پاسخ به این سؤال، چنین نتیجه گرفته می‌شود که برخی از مجازات‌های کنونی اشخاص حقوقی نیازمند تدقیق، اصلاح و توسعه است. بر این اساس، رویکردهایی نو برای مقنن کیفری جهت اصلاح مواد قانونی مرتبط با اشخاص حقوقی پیشنهاد می‌شود.

* دانشجویار، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی (ره)، تهران، ایران.

Email: b_shamloo@sbu.ac.ir

** دانشجوی دوره دکتری، حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی (ره). (نویسنده

Email: Hosseini.mhdi@gmail.com

مسئول).

واژگان کلیدی: قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، پاسخ‌های کیفری، اشخاص حقوقی، اصل تناسب، انحلال.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی.

سرآغاز

از دلایل اولیه مخالفت با مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، نظریه فرضی بودن شخص حقوقی و عدم پذیرش اراده مستقل برای آن (Saffar, 1993: 504)، عدم امکان تحمیل برخی مجازات‌های شلاق، تبعید، حبس یا اعدام بر اشخاص حقوقی (AliAbadi, 2006, 137)، اصل شخصی بودن مجازات (Rastin: 223) و دشواری‌های ناظر به آیین دادرسی جرائم اشخاص حقوقی بوده است (Shamloo & Hosseini, 2022: 124). پس از پذیرش امکان انتساب مسئولیت به اشخاص حقوقی و شناسایی مسئولیت کیفری برای آن‌ها، عدم قابلیت اعمال طیف مجازات بر اشخاص مذکور، سبب آن می‌شد که نخست، در رویه قضائی نیز محکومیت اشخاص حقوقی به دیه یا جزای نقدی که امکان کاربست آسان‌تری در خصوص اشخاص حقوقی داشتند، بیشتر مطمح نظر واقع شود. به‌طور مثال، اداره راه و ترابری آمل به سبب عدم رعایت نظامات دولتی در نصب تابلوهای هشداردهنده که منجر به قتل در نتیجه سانحه رانندگی شد، به پرداخت دیه مقتولان محکوم شد^۱. در پرونده‌ای دیگر، شعبه ۱۰۱۵ دادگاه عمومی جزایی تهران بر اساس اظهارات نماینده حقوقی شرکت مترو تهران، حکم به محکومیت آن شرکت به پرداخت دیه در حق شاکی کرده بود^۲. حتی پس از آن‌که در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مجازات‌های تعزیری مشخصی برای اشخاص حقوقی وضع شد، در میان آرای صادره مستند به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز نمونه‌هایی از محکومیت اشخاص حقوقی به ضمانت اجراهای مالی مانند دیه و جزای نقدی بسیار بیشتر دیده

۱. رأی شماره ۷۴۰ مورخ ۱۳۸۶/۰۷/۰۹ شعبه اول دادگاه تجدیدنظر استان مازندران.

۲. رأی شماره ۹۳۰۹۹۷۲۱۸۶۵۰۱۱۵۳ مورخ ۱۳۹۳/۱۱/۲۱ شعبه ۱۰۱۵ دادگاه عمومی جزایی تهران.

می‌شود. مثلاً، در پرونده‌ای با اتهام عدم رعایت مقررات ایمنی منتهی به ایراد صدمه بدنی غیرعمدی، شهرداری منطقه ۱۵ تهران واجد مسئولیت کیفری و مسئول پرداخت دیه تلقی شده است.^۱

چنین ادله و ادعاهایی که مجازات‌های معمول برای اشخاص حقوقی کارایی ندارند، موجب شد که مدافعان و موافقان مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به تکاپو افتاده و برای یافتن مجازات‌های قابل اجرا بر اشخاص حقوقی جهد نظری کنند. در بدو نظر، تنها مجازات قابل اعمال بر اشخاص حقوقی جزای نقدی بود؛ لکن پس از فحص در انواع مجازات، حقوق دانان کیفری انواع مجازات‌های دیگری را نیز به‌عنوان مجازات‌های متناسب با اشخاص حقوقی معرفی کردند. به‌طور مثال، مجازات انحلال شخص حقوقی را معادل مجازات‌های سالب حیات تلقی کرده و تعطیلی موقت فعالیت آن را معادل مجازات حبس دانستند.

توضیح بیشتر آن که حقوق کیفری ایران در سده اخیر، متناسب با حرکت کشورهای پیشرفته به سوی شناسایی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی، به‌صورت پراکنده در قوانین خاص، به شناسایی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی پرداخته و در هرکدام به رویکردهای مختلفی تأسی جسته است. به‌طور مثال، در ماده ۲۲۰ قانون تجارت، ماده ۴ قانون مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴ و ماده ۱۷ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷ به محکومیت شخص حقوقی، فارغ از اشخاص حقیقی وابسته به آن، حکم کرده است. حال آن‌که در برخی مواد همچون ماده ۸ قانون ترجمه کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ و ماده ۱۰۹ قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ مسئولیت ناشی از ارتکاب جرم اشخاص حقوقی متوجه اشخاص حقیقی مرتبط با آن‌ها شده است. قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ نیز از قوانین خاص بااهمیت است که مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در آن،

۱. رأی شماره ۹۵۰۹۹۷۰۲۲۳۹۰۰۴۶۰ مورخ ۱۳۹۵/۰۳/۲۲ شعبه ۳۹ دادگاه تجدیدنظر استان تهران.

در حال حاضر ذیل مواد ۷۴۷ و ۷۴۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، با سازوکاری مشخص و روشن‌تر از سایر قوانین به رسمیت شناخته شده است. قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز در ضمن مواد ۶۷ و ۷۰، به موضوع مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در بزه قاچاق کالا و ارز و پاسخ‌دهی افتراقی نسبت به بزه‌های ارتكابی آن‌ها پرداخته است (Rostami Qazani, 2019: 89). همچنین ماده ۵۰۰ مکرر قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) الحاقی ۱۳۹۹ نیز در بیان مسئولیت کیفری شخص حقوقی در قبال تأمین مالی گروه‌های مبتنی بر القائات روانی و شیوه‌های کنترل ذهن، نسبت به تعیین مجازات جداگانه برای شخص حقوقی اقدام کرده و آن را از عموماً ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی خارج کرده است.

علی‌رغم شناسایی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی در قوانین خاص فوق، آنچه رویکرد اصلی مقنن کیفری ایران را به جرائم ارتكابی اشخاص حقوقی روشن ساخته و مبین شناسایی مسئولیت کیفری برای آنان بوده و تئوری عمومی حقوق کیفری دانسته می‌شود، در «مواد ۱۴۳، ۲۰، ۲۱ و ۲۲» قانون مجازات اسلامی مصوب

۱. «در مسئولیت کیفری اصل بر مسئولیت شخص حقیقی است و شخص حقوقی در صورتی دارای مسئولیت کیفری است که نماینده قانونی شخص حقوقی به نام یا در راستای منافع آن مرتکب جرمی شود. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مانع مسئولیت اشخاص حقیقی مرتکب جرم نیست.»

۲. «در صورتی که شخص حقوقی براساس ماده (۱۴۳) این قانون مسئول شناخته شود، با توجه به شدت جرم ارتكابی و نتایج زیان‌بار آن به یک تا دو مورد از موارد زیر محکوم می‌شود، این امر مانع از مجازات شخص حقیقی نیست: الف- انحلال شخص حقوقی ب- مصادره کل اموال پ- ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی به‌طور دائم یا حداکثر برای مدت پنج سال ت- ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه به‌طور دائم یا حداکثر برای مدت پنج سال ث- ممنوعیت از اصدار برخی از اسناد تجاری حداکثر برای مدت پنج سال ج- جزای نقدی ج- انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه‌ها. تبصره- مجازات موضوع این ماده، در مورد اشخاص حقوقی دولتی و یا عمومی غیر دولتی در مواردی که اعمال حاکمیت می‌کنند، اعمال نمی‌شود.»

۳. «میزان جزای نقدی قابل‌اعمال بر اشخاص حقوقی حداقل دو برابر و حداکثر چهار برابر مبلغی است که در قانون برای ارتکاب همان جرم به وسیله اشخاص حقیقی تعیین می‌شود.»

۴. «انحلال شخص حقوقی و مصادره اموال آن زمانی اعمال می‌شود که برای ارتکاب جرم، به وجود آمده یا با انحراف از هدف مشروع نخستین، فعالیت خود را منحصرأ در جهت ارتکاب جرم تغییر داده باشد.»

۱۳۹۲ تجلی یافته است. توضیح آن که ماده ۱۴۳ مذکور به بیان شرایط مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پرداخته است و مواد ۲۰ تا ۲۲ قانون مجازات اسلامی نیز مجازات‌های اشخاص حقوقی و برخی شرایط اجرای آن‌ها را مورد حکم قرار داده‌اند.

قانون‌گذار ایران ذیل ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، پاسخ‌های کیفری تعزیری به جرائم اشخاص حقوقی را احصا کرده است. مجازات‌های مذکور مطابق درجه‌بندی کیفرهای تعزیری در ماده ۱۹ همان قانون، مراتبی از شدیدترین تا خفیف‌ترین درجه مجازات‌های تعزیری را شامل می‌شود (Ardabili, 2014: 70). رویکرد مطلوب برای بندهای هفت‌گانه ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ آن است که کیفرهای مصرح، جامع‌گستره مجازات‌های متناسب با اشخاص حقوقی باشد. این در حالی است که چنانچه بیان خواهد شد، از هفت واکنش یادشده، در برخی از موارد ممکن است تنها دو یا سه مورد قابل اعمال باشد که بدون تردید نمی‌تواند واکنشی معقول، متناسب و کارا در قبال جرائم متنوع باشد. برای رفع این آسیب پیشنهاد شده است که قانون‌گذار در ماده مزبور، مانند ماده ۱۴، تنها در مقام طبقه‌بندی مجازات برآمده و ایجاد صلاحیت جهت تعیین مجازات را به قوانین اختصاصی در هر زمینه واگذار کند (Tavajjohi, 2014: 41-43; Elham & Borhani, 2016: 362)؛ کما این‌که در ماده ۶۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ به چنین صورتی عمل کرده است. همچنین دامنه مضیق موجود گونه‌ای از بی‌توجهی به اصل قانونی بودن جرم و مجازات و بازگشت از اصل تناسب جرم و مجازات تلقی می‌شود. بر این اساس، ماده مذکور مقتضی بازنگری، اصلاح و تکمیل است.

با عنایت به این‌که این پژوهش در پی بیان چالش‌های کاربست ضمانت اجراهای پیش‌بینی شده برای اشخاص حقوقی در تئوری عمومی حقوق کیفری ذیل ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ است و موضوع آن منصرف از امکان‌سنجی کاربست مجازات‌های تکمیلی یا تبعی در خصوص اشخاص حقوقی است، لکن مقدمتاً در امکان‌سنجی کاربست آن‌ها در خصوص اشخاص حقوقی، شایان‌ذکر است که از یک‌سو

نخست، رویکرد مجازات‌های تکمیلی را می‌توان عمدتاً مبتنی بر ایجاد محدودیت برای حقوق اجتماعی دانست و از این منظر، نمی‌توان مانعی برای کاربری مجازات‌های تکمیلی در خصوص اشخاص حقوقی قائل شد و دوم، برخی از مجازات‌های تکمیلی مذکور در ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ کاملاً منطبق بر ساختار اشخاص حقوقی بوده و امکان اعمال آن‌ها بر اشخاص حقوقی ممکن است؛ لکن از سوی دیگر، عبارت ابتدایی ماده ۲۳ قانون مذکور مشتمل بر واژه «فرد» است و از این منظر، با استنباط لفظی از قانون کیفری، امکان کاربری مجازات‌های تکمیلی در خصوص اشخاص حقوقی، مستبعد به نظر می‌رسد. هرچند که تفسیر مذکور را نمی‌توان از منظر منطق حقوق کیفری موردپذیرش قرار داد و شایسته آن بود که قانون‌گذار کیفری امکان کاربری مجازات‌های مذکور را برای اشخاص حقوقی فراهم کرده و از این رهگذر، ایجاد بسط ید برای دادرس در تعیین مجازات‌های تکمیلی متناسب با شخص حقوقی، در «شخصی کردن مجازات» برای اشخاص حقوقی نیز گام برمی‌داشت. بر این اساس، مقتضی است که مقنن کیفری نسبت به اصلاح و تکمیل ماده ۲۳ قانون مذکور با رویکرد موصوف اقدام کند.

در خصوص مجازات‌های تبعی به نظر می‌رسد که هرچند مطابق نظر برخی پژوهشگران، با توجه به این‌که حقوق اجتماعی مورد محرومیت به‌عنوان مجازات تبعی، اختصاص به اشخاص حقیقی دارد، اعمال مجازات‌های تبعی بر اشخاص حقوقی منطقی نیست (Nikoumanzari & Mohseni, 2018: 251)؛ لکن به نظر می‌رسد که ماهیت برخی اشخاص حقوقی مقتضی اعمال برخی مجازات‌های تبعی مذکور در ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بر آن‌ها است و نمی‌توان به‌طورکلی امکان کاربری مجازات‌های تبعی بر اشخاص حقوقی را منتفی دانست. با این وصف، تمسک به لفظ «هر کس» در تبصره ۲ ماده ۲۶ قانون مذکور را نیز نمی‌توان مستندی برای عدم امکان کاربری مجازات‌های تبعی در خصوص اشخاص حقوقی دانست و شایسته است که در موارد مقتضی، حکم به مشمولیت شخص حقوقی ذیل مجازات‌های مذکور کرد.

با عنایت به این که رکن قانونی اصلی در بیان مجازات‌های اشخاص حقوقی، در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ تبلور یافته است و با عنایت به این که برخی نواقص موجود در ضمانت اجراهای مذکور، موجب عدم امکان اجرای برخی از آن‌ها در رویه قضائی کشور شده است و با توجه به ضرورت کارآمدی، عادلانگی، پیش‌گیرندگی و تناسب کیفرها در پاسخ به جرائم ارتكابی اشخاص حقوقی، در این پژوهش تلاش می‌شود تا با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، به این سؤال اصلی پاسخ داده شود که ضمانت اجراهای کیفری مذکور در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ برای پاسخ‌دهی به جرائم ارتكابی اشخاص حقوقی، با چه چالش‌هایی مواجه است؟ برای این منظور، تلاش می‌شود تا ضمانت اجراهای مذکور در ماده مزبور، یک‌به‌یک مورد تحلیل و آسیب‌شناسی نظری و عملی، واقع شود. در راستای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، به این سؤالات فرعی نیز پاسخ داده خواهد شد که آیا کیفرهای تعزیری مذکور در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، از تنوع لازم برخوردار است؟ آیا کیفرهای مذکور می‌تواند در تناسب با همه انواع جرائم از همه انواع اشخاص حقوقی قرار گیرد؟ عبارات قانون‌گذار برای تصریح به کیفرهای مذکور با چه ایرادهای ابهام‌ها یا نواقصی مواجه است؟ در این راستا، ساختار پژوهش بر اساس کیفرهای تعزیری مذکور در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی تدوین یافته و کیفرهای مذکور، به صورت مورد به مورد، موضوع واکاوی و مسئله‌شناسی قرار گرفته است و سپس از این رهگذر، پیشنهادهایی برای اصلاح آسیب‌های وارد شده ارائه می‌شود.

۱. تحلیل انتقادی کیفرهای «انحلال» و «مصادره کل اموال»

میان انحلال شخص حقوقی و تعطیلی دائم آن، نسبت تساوی و این‌همانی نیست. قانون‌گذار در بند «الف» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، فقط مجازات انحلال شخص حقوقی را برگزیده و به مجازات تعطیلی دائم شخص حقوقی اشاره‌ای نکرده است. کیفر انحلال شخص حقوقی از منظر شدت مجازات، همچون کیفر اعدام در

خصوص شخص حقیقی است؛ با این تفاوت که با انحلال شخص حقوقی نه تنها حیات حقوقی آن شخص پایان می‌یابد، بلکه سهام‌داران آن شرکت و احیاناً کارمندان آن شرکت نیز اشتغال خود را در شرکت از دست می‌دهند.

از جهت سوابق تقنینی، مطابق بند «ب» ماده ۲۰ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸، تکرار جرم رایانه‌ای نیز می‌تواند از موجبات صدور حکم به انحلال شخص حقوقی قرار گیرد. همچنین پیش از قوانین مذکور نیز انحلال شرکت‌های تجاری به‌عنوان ضمانت اجرای حقوقی، در مقررات تجاری پیش‌بینی شده بود که عبارت از ماده ۸۳، بند ۴ ماده ۱۹۹ و ماده‌های ۲۰۱ و ۲۰۲ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷، ماده‌های ۱۱۴، ۱۳۹، ۱۴۰ و ۱۶۱ قانون تجارت ۱۳۱۱ هستند؛ اما در خصوص کیفر «مصادره کل اموال» در قانون جرائم رایانه‌ای ذکری از آن به میان نیامده و در قوانین خاص پیش از آن نیز مورد مشابهی یافت نشد.

برخی از حقوقدانان بر آن نظر هستند که از آنجایی که اشخاص حقوقی برای ثبت شدن باید موضوع فعالیت خود را قانونی اعلام کنند و با عنایت به این که مطابق ماده ۵۸۶ قانون تجارت، ثبت تشکیلات تبهکارانه ممنوع شده است، عبارت «برای ارتکاب جرم به وجود آمده باشد» صحیح نبوده و ظاهراً مراد مقنن از «برای» نه سوءنیت خاص، بلکه وجود انگیزه ارتکاب جرم بوده که شایسته است اصلاح شود (Tavajjohi, 2014: 44). به نظر می‌رسد که منطقی‌مقصود مقنن جرم‌انگاری وجود انگیزه در شخص حقوقی برای ارتکاب رفتار مجرمانه در زمان ایجاد آن بوده است؛ اما نخست، ماده ۵۸۶ قانون تجارت در تنافی با ماده مذکور نبوده و امکان تحقق شرط مذکور در ماده ۲۲ باوجود ماده ۵۸۶ قانون تجارت نیز وجود دارد. با این توضیح که این امکان وجود دارد که شخص حقوقی با اظهار انگیزه مشروع به ثبت رسیده؛ اما هدف غایی اصلی و پنهان وی در ایجاد شخص حقوقی، برای انجام جرم بوده باشد؛ دوم، بنای مقنن در جرم‌انگاری انگیزه تبهکارانه برای تشکیل شخص حقوقی، منافاتی با عبارت «برای ارتکاب جرم به وجود آمده باشد» نداشته و ایراد وارد شده مبنی بر دلالت لفظ «برای»

بر «سوءنیت خاص» فاقد توجیه منطقی به نظر می‌رسد. توضیح آن‌که برداشت جرم انگاری «انگیزه» ارتکاب رفتار مجرمانه از تشکیل شخص حقوقی، از لفظ «برای» کاملاً ممکن بوده و نمی‌توان لفظ «برای» را منحصر در «سوءنیت خاص» دانست، زیرا عبارت موجود وافی به مقصود بوده و در تبادل معنای «انگیزه» به ذهن مخاطب قانون، تمام است. ذیلاً آسیب‌های نظری و اجرایی در کاربری کیفرهای نابودگر مذکور مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۱. انحصار کاربری کیفر «انحلال» و «مصادره کل اموال» شخص حقوقی

با پذیرش این ملاحظه که کیفرهای «انحلال» و «مصادره کل اموال» در زمره مجازات‌های تعزیری درجه یک، شدید و نابودگر بوده و بایستی موارد اعمال آن‌ها را منحصر کرد و در حکم به آن‌ها رعایت جوانب احتیاط کرد، این مسئله که تنها با احراز شرایط موجود در ماده ۲۲ قانون مذکور امکان حکم به کیفرهای مذکور وجود داشته باشد، محل آسیب به نظر می‌رسد؛ زیرا ممکن است در بسیاری از موارد، از یک سو، جواز اعمال کیفر مذکور وجود نداشته باشد و از سوی دیگر، در صورت عدم حکم به مجازات‌های مذکور، زمینه وقوع برخی جرائم شدید باقی‌مانده و سایر مجازات نیز کارایی لازم را نداشته باشند. لازم به ذکر است که بسط کیفرهای مذکور می‌تواند موجبات نقض حقوق اشخاص حقوقی را در کاربری مجازات‌های این چنین خطرناک فراهم کند و لازم است جهت دفع این احتمال، مقنن کیفری نهایت دقت خویش را برای هر چه ضابطه‌مندتر ساختن شرایط اعمال آن‌ها به کار بندد.

۱-۲. عدم تصریح به اجبار یا اختیار در حکم به کیفر انحلال و مصادره کل اموال

شخص حقوقی

از یک سو، اگر ماده ۲۲ در طول ماده ۲۰ تفسیر شود، انحلال اختیاری خواهد بود. به عبارت دیگر شأن ماده ۲۲ چیزی بیش از بیان شرط اعمال مصادره اموال نبوده و

اجباری بودن یا نبودن این ضمانت اجرا را ماده ۲۰ مشخص می‌کند. تفسیر به نفع متهم نیز این برداشت را تقویت می‌کند. از سوی دیگر، اگر به ماده ۲۲ به صورت مستقل نگریسته شود، انحلال مورداشاره آن را باید اجباری تعبیر کرد؛ زیرا نخست با توجه به فقدان هرگونه لفظی در ماده که برای دادگاه افاده اختیار کند، صدور حکم مذکور اجباری به نظر می‌رسد (Shams Nateri et al, 2015, 92-93)؛ دوم، در مواجهه با اشخاص حقوقی مورد توصیف این ماده، ضمانت اجرایی جز موارد مذکور شایسته نیست. هنگامی که بند «ب» ماده ۲۰ قانون جرائم رایانه‌ای تکرار جرم رایانه‌ای را از سوی شخص حقوقی برای مرتبه دوم موجب انحلال اجباری آن دانسته است، به طریق اولی تأسیس شخص حقوقی برای ارتکاب جرم یا تخصیص فعالیت آن به رفتار مجرمانه موجب انحلال آن خواهد بود. صرف نظر از قوت هر دو تحلیل مستنبط از ماده، برای ممانعت از بروز استنباط‌های متعارض، اصلاح ماده مورد بحث به گونه‌ای که مفید اختیار دادگاه در صدور حکم مصادره باشد و محدود کردن آن به موارد خاص، ضروری می‌نماید. در صورت وجود آراء قضائی مستند به بند مورد بحث، ارائه تفسیر مشخص از آن میسر می‌نمود، لکن با عنایت به ابهام‌های بند مورد بحث، علی‌رغم فحص بسیار، نگارنده نیز به دادنامه مرتبط و مستند به بند مذکور دست نیافت. تا زمان اقدام مقنن، شایسته است که دادگاه‌ها در صورت احراز جهات تخفیف، از اختیار خود جهت تبدیل مصادره اموال به جزای نقدی (بند «ب» ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی) بهره گرفته و از بروز آثار زیان‌بار این ضمانت اجرا جلوگیری کنند.

۳-۱. عدم لزوم معیت کیفر انحلال شخص حقوقی با مصادره اموال وی

با تحقق یکی از شرایط مندرج در صدر ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، ابهام و چالش دیگر انتخاب یکی از دو واکنش انحلال یا مصادره اموال یا ضرورت تحمیل توأمان دو واکنش موجود بر شخص مذکور است. برخی استادان با توجه به قرار گرفتن او و عطف بین دو واژه انحلال و مصادره اموال قائل به محکومیت شخص حقوقی با هر

دو واکنش هستند (Ardabili, 2014: 70-71). این دیدگاه زمانی پذیرفتنی است که بتوان ماده ۲۲ را مستقل از ماده ۲۰ و با حکمی خاص دانست. بر فرض صحت این برداشت، باید پرسید چنانچه دادگاه بخواهد بر طبق ماده ۲۰ تنها یکی از ضمانت‌اجراهای انحلال یا مصادره اموال را به اجبار گذارد، از چه ضابطه‌ای تبعیت می‌کند؟ از آنجاکه ماده مذکور صرفاً در جهت معرفی ضمانت‌اجراها اقدام کرده و نه ضابطه اجرای آن‌ها، نمی‌تواند پاسخ‌گوی این سؤال باشد. تنها ماده قابل رجوع ماده ۲۲ است که آن‌هم اگر ضابطه مطرح در ماده ۲۲ را ناظر به اعمال توأمان هر دو ضمانت‌اجرای انحلال یا مصادره اموال بدانیم، نتیجه‌ای نامعقول مبنی بر اینکه قانون‌گذار در خصوص حالتی که دادگاه در مقام اعمال اجرای یکی از ضمانت‌اجراهای موصوف نسبت به شخص حقوقی قرار دارد، فاقد ضابطه مشخصی است، به دست خواهد آمد. با توجه به اینکه بعید است قانون‌گذار بدون ضابطه قائل به اعمال ضمانت‌اجرای شدیدی چون انحلال و مصادره اموال در مورد شخص حقوقی بوده باشد، منطقی است که ماده ۲۲ را نه ماده‌ای مستقل، بلکه تابعی از ماده ۲۰ و تبیین‌کننده معیار اجرای دو ضمانت‌اجرای آن، یعنی انحلال و مصادره اموال، توصیف کرد. با این نگرش باید واو عطف میان دو ضمانت‌اجرای مورد اشاره ماده ۲۲ را نه به منظور جمع آن‌ها، بلکه برای معرفی و شرط اجرای هر یک از آن‌ها تعبیر کرد. مؤید این نظر را می‌توان در موارد قانونی یافت که حکم به انحلال همراه با جزای نقدی و بدون حکم به مصادره اموال داده شده است. به‌طور مثال، تبصره ۱ ماده ۵۰۰ مکرر قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) الحاقی ۱۳۹۹ بیان می‌کند: «چنانچه مرتکب شخص حقوقی باشد به انحلال و پرداخت جزای نقدی مذکور محکوم می‌شود». رویکرد مقنن در تبصره مذکور که جزای نقدی را در معیت انحلال بیان کرده است، بیانگر آن است که الزامی به محکومیت شخص حقوقی به مصادره اموال همراه با انحلال آن وجود ندارد، زیرا در صورت وجود چنین الزامی، حکم به جزای نقدی در تبصره اخیر، بلاوجه می‌نمود. مؤید مذکور در صورتی کارآمد است که تبصره ماده ۵۰۰ مکرر نوعی خروج از شرط مذکور در ماده ۲۲ قانون مجازات

اسلامی دانسته نشود. همچنین بند «ب» ماده ۶۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و بند «ب» ماده ۷۴۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) نیز علاوه بر مجازات جزای نقدی، انحلال شخص حقوقی را مقرر کرده‌اند و با توضیح اخیر، بایسته است که حکم به انحلال شخص حقوقی همراه با جزای نقدی، بدون حکم به مصادره اموال صورت پذیرد. در هر حال، جهت پیش‌گیری از تشتت احتمالی آراء محاکم بایسته است که با اصلاح این ماده و تبدیل حرف واو به یا هم اجرای مصادره اموال و هم اجرای انحلال و هم اجرای توأمان هر دوی این ضمانت اجراها را -با قید امکان حکم به هر دو ضمانت اجرا- با اناطه آن به احراز یکی از دو معیار اصلی مذکور در ماده، ممکن کرد.

۴-۱. عدم محدودیت مدیران شخص حقوقی منحل شده برای تأسیس مجدد آن یکی از ایرادهای وارد بر کیفر «انحلال» شخص حقوقی، امکان تشکیل مجدد شخص حقوقی منحل شده از سوی مدیران عالی‌رتبه آن است. هر چند تبصره ماده ۲۰ قانون جرائم رایانه‌ای در چنین حالتی حکم به ممنوعیت مدیران در این خصوص کرده است؛ اما ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نسبت به این مهم فاقد حکم است. به نظر می‌رسد به استناد بند «پ» ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ که به منع از اشتغال به شغل، حرفه یا کار معین به‌عنوان مصداق مجازات تکمیلی اشاره کرده است، بتوان مانع از مدیران محکوم از تأسیس شخص حقوقی جدید یا مدیریت و نظارت بر آن شد. همچنین می‌توان مدیران متخلف را مشمول بند «ر» ماده ۲۶ قانون مزبور دانست که به منع از تأسیس، اداره یا عضویت در هیئت مدیره شرکت‌های دولتی تعاونی و خصوصی یا ثبت نام تجارتي یا مؤسسه آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و علمی از باب مجازات تبعی اشاره کرده است؛ اما در خصوص فرضی که محکومیت ناظر به شخص حقوقی باشد و مدیران آن تبرئه شوند، استناد به مواد مذکور ممکن نیست. با این وصف، برخی بدون اهتمام به تحلیل مزبور بر این باور هستند که قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ممنوعیت مورد اشاره را برای مدیران شخص حقوقی در نظر نگرفته است

(Rafizadeh, 2013: 70). به منظور ختم برداشت‌های متفاوت مذکور، مناسب‌ترین راه بازبینی و اصلاح ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و پیش‌بینی ممنوعیت مدیران از تشکیل مجدد شخص حقوقی ذیل همان ماده است.

۲. تحلیل انتقادی کیفر «جزای نقدی»

بسیاری از اشخاص حقوقی، به جهت توانایی بالایی که در پرداخت جزای نقدی دارند، از محکومیت به جزای نقدی ابایی نداشته و مبلغی که برای اشخاص حقیقی توان‌گیر تلقی می‌شود، برای اشخاص حقوقی غالباً بسیار اندک است و قانون‌گذار ایران نیز از این موضوع غافل نمانده و در ماده ۲۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، میزان مبلغ جزای نقدی اشخاص حقوقی را حداقل دو برابر و حداکثر چهار برابر مبلغ اشخاص حقیقی تعیین کرده است. لکن مجموعاً، قابلیت تطبیق با ماهیت متمایز اشخاص حقوقی، سرعت در اجرای کیفر و وصول آن، قابلیت درجه‌بندی متناسب با شدت جرم و تقصیر اشخاص حقوقی، عدم تحمیل هزینه به خزانه عمومی، ایجاد درآمد برای دولت، توان بالای مالی برخی اشخاص حقوقی در پرداخت جزای نقدی و اجتناب از دخالت دولت در امور داخلی اشخاص حقوقی سبب شد تا مجازات مذکور به‌عنوان رایج‌ترین ضمانت اجرای جرائم اشخاص حقوقی متصور شود (Clark & Lansford, 2005, 34). در ماده ۷۴۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۸۸ نیز کیفر جزای نقدی اشخاص حقوقی در صورت ارتکاب جرائم رایانه‌ای و در ارتباط با آن دسته از جرائم، سه تا شش برابر حداکثر جزای نقدی جرم ارتكابی اشخاص حقیقی است. هرچند که میزان اخیر از جزای نقدی با واقعیت کارکرد این اشخاص در جوامع امروزی متناسب‌تر به نظر می‌رسد، در تناسب با ماده ۲۱ قانون مجازات اسلامی نبوده و این عدم سازگاری نیازمند توجه و اصلاح از سوی مقنن است. اتخاذ معیارهای ساده برای اجرای کیفر جزای نقدی که قابل اجرا بر هر شخص حقوقی تلقی می‌شود، موجب ایجاد چالش‌های جدی شد که می‌توان آن‌ها را آسیب‌های کاربست این کیفر دانست. کنار نهادن تدریجی

معیارهای ساده و رجوع به معیارهای چندگانه‌ای چون تعیین جریمه مبنای تعیین سطح جرم، تعیین درجه تقصیر، شدت زیان وارده، سیاست جرم‌زا یا برعکس، وجود برنامه‌های انطباق با قانون، تعداد کارمندان و پرسنل شخص حقوقی و نیز صدور قرار احراز وضعیت مالی و تدقیق در گردش مالی و سود خالص سالانه شرکت‌های تجاری به منظور انطباق بیش‌ازپیش جزای نقدی با توان مالی آن‌ها و اثربخشی این ضمانت اجرا، به امری اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است (Sharifi & Habibzadeh, 2015: 187). ذیلاً به برخی از چالش‌های مذکور اشاره می‌شود.

۲-۱. چالش ابهام در ضمانت اجرای عدم پرداخت جزای نقدی

بند «ج» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی حکم وضعیتی را که جزای نقدی قابل دریافت نبوده و یا شخص حقوقی عمداً از پرداخت آن خودداری می‌کند، مشخص نکرده است. بدیهی است که دادرسان دادگاه‌ها به موجب ماهیت اشخاص حقوقی، قادر به حبس آن‌ها به عنوان بدل از جزای نقدی نبوده و دریافت جزای نقدی از دیگر دارایی‌های شخص حقوقی و یا بازداشت نماینده شخص حقوقی نیز موجه نمی‌کند (Shams Nateri et al, 2015: 96). بر اساس ماده ۵۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، در صورتی که محکوم علیه جزای نقدی را پرداخت نکند، ابتدا باید برای شناسایی، توقیف و فروش اموال وی اقدام کرد و در مرحله دوم، یعنی در صورت فقدان مال یا عدم شناسایی آن، بایستی به توقیف حقوق و درآمدهای محکوم علیه تمسک جست و در نهایت است که مجازات جزای نقدی، به نسبت میزان آن، به مجازات‌های دیگری به‌قرار مذکور در ماده تبدیل می‌شود. فارغ از آن‌که کیفرهای بدلی ذکرشده در ماده مذکور غیر قابل اعمال بر اشخاص حقوقی هستند و در استفاده از این اهرم فشار نیز جهت اعمال جزای نقدی بر اشخاص حقوقی ناتوان خواهیم بود. الفاظ مذکور در ماده، مانند «هرکس»، «مجازات‌های جایگزین حبس»، «چنانچه بازداشت بوده باشد» و... اختصاص آن به اشخاص حقیقی را متبادر می‌سازد. همچنین مستند به ماده ۱۵ قانون نحوه اجرای

محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴، چنانچه اشخاص حقوقی مدعی اعسار باشند، بایستی رسیدگی به امور ورشکستگی خود را درخواست کنند. نتیجه آن‌که تنها اهرم فشار ارباب اشخاص حقوقی از ورشکستگی است، زیرا اگر اشخاص حقوقی جزای نقدی را نپردازند و دادگاه نیز نتواند این مبلغ را از اموال شخص حقوقی تأمین کند، شخص حقوقی ناتوان از پرداخت دیون خود قلمداد می‌شود و این مقدمه‌ای برای ورود به مرحله ورشکستگی و تصفیه امور شخص حقوقی است (Jalali, 2015: 57). این نوعی هشدار برای اشخاص حقوقی است، زیرا موجودیت و اقتدار مهم‌ترین رکن وجودی اشخاص حقوقی به‌خصوص شرکت‌های تجاری است که ورود به عرصه ورشکستگی آن را متزلزل می‌سازد.

۲-۲. ابهام جزای نقدی شخص حقوقی در موارد عدم تعیین جزای نقدی برای شخص حقیقی

مقنن کیفری ایران میزان جزای نقدی قابل‌اعمال بر اشخاص حقوقی را مطابق ماده ۲۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، حداقل دو و حداکثر چهار برابر مبلغی اعلام کرده که در قانون برای ارتکاب همان جرم به‌وسیله اشخاص حقیقی تعیین شده است. در خصوص برخی جرائم که قانون برای اشخاص حقیقی گونه جزای نقدی از کیفر را مشخص نساخته است^۱، اگر دادرس دادگاه تصمیم به صدور حکم به پرداخت جزای نقدی از سوی شخص حقوقی گرفته باشد، میزان قانونی مورد حکم برای پرداخت جزای نقدی مذکور جهت درج در رأی با ابهام مواجه خواهد شد. قریب به صواب این‌گونه به نظر می‌رسد که دادرس حداقل و حداکثر مجازات مصرح برای اشخاص حقیقی را در تعیین کیفر برای اشخاص حقوقی، دو تا چهار برابر بکند. از این رهگذر، می‌تواند در آن

۱. به‌عنوان نمونه، مجازات جرایم خیانت‌درامانت (ماده ۶۷۴ قانون مجازات اسلامی، تعزیرات)، قلب و ترویج سکه (ماده‌های ۵۱۸ و ۵۲۰ قانون مجازات اسلامی، تعزیرات) و برخی از فرض‌های جعل (مثل ماده ۵۲۵ قانون مجازات اسلامی، تعزیرات) برای اشخاص حقیقی مرتکب تنها حبس پیش‌بینی شده است.

محدوده، مجازات قابل‌اعمال بر شخص حقوقی را تعیین کند که البته این رویکرد نیز موجب ایجاد بدون توجیه دامنه وسیع اختیار برای دادرس خواهد شد. البته این مشکل در خصوص جرائم رایانه‌ای رخ نخواهد داد، زیرا مطابق مواد ۷۲۹ به بعد قانون مجازات اسلامی، در واکنش به تمام آن‌ها جزای نقدی پیش‌بینی شده است.

۲-۲-۱. دیدگاه عدم امکان حکم به جزای نقدی: رویکرد اول عدم امکان رجوع به جزای نقدی و حکم به آن را موجه ساخته و ممتنع جلوه می‌دهد. این دیدگاه بیان می‌کند که قانون‌گذار مجازات جزای نقدی را در بند «ج» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، به‌عنوان یکی از مجازات‌های قابل‌اعمال بر اشخاص حقوقی مقرر داشته است و با وجود ماده ۲۱، تنها در جرائمی که مجازات آن برای اشخاص حقیقی جزای نقدی است، برای اشخاص حقوقی نیز می‌توان به جزای نقدی حکم کرد و در سایر جرائم بایستی دیگر مجازات را مورد حکم قرار داد (Mousavi Mojab & Rafizadeh, 2014: 191). این رویکرد خلأ مذکور را با پاسخ استنباطی دنبال نمی‌کند.

۲-۲-۲. دیدگاه مبتنی بر الگوی قانون فرانسه: ماده ۲۸-۱۲۱ اصلاحی ۲۰۰۴ قانون مجازات فرانسه مقرر می‌کند: «چنانچه جنایت ارتكابی توسط شخص حقوقی از جنایاتی باشد که برای اشخاص حقیقی فاقد جزای نقدی است، میزان جزای نقدی شخص حقوقی ۱۰۰۰۰۰۰ یورو خواهد بود». قانون‌گذار ایرانی نیز می‌تواند در مواردی که برای مرتکبان شخص حقیقی میزان مجازات جزای نقدی مشخص نشده باشد، به تصریح مجازات جزای نقدی مستقل برای اشخاص حقوقی بپردازد (Pourbafrani & Seifi, 2014: 120). حل چالش توسط رویکرد اخیر نمی‌تواند به استناد ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و مبتنی بر شدت جرم ارتكابی صورت بگیرد، زیرا اصل اصیل قانونی بودن کیفر ناهی از این استناد خواهد بود. این رویکرد هرچند صحیح و کارآمد به نظر می‌رسد؛ اما ناظر به مرحله تقنین عمل خواهد کرد.

۲-۲-۳. دیدگاه تعیین جزای نقدی بر اساس تعیین درجه کیفر اصلی: در شرایط کنونی، می‌توان پیشنهاد کرد که دادرسان هنگام مواجهه با جرائم فاقد مجازات جزای نقدی در کیفرهای آن جرم برای اشخاص حقیقی، چنانچه تعیین مجازات جزای نقدی بر شخص حقوقی امری ناگزیر آید، نخست کیفر قانونی آن جرم را تعیین درجه کرده و سپس معادل درجه مذکور، میزان جزای نقدی را به تناسب اشخاص حقوقی و مستند به ماده ۲۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مشخص کنند.

۲-۳. ابهام در موارد وجود حداقل و حداکثر برای کیفر شخص حقیقی

در بعضی از جرائم مبلغ جزای نقدی مقرر برای اشخاص حقیقی دارای حداقل و حداکثر است که در این موارد قریب به صواب آن است که دادرس حداقل و حداکثر مجازات مصرح را دو تا چهار برابر کرده تا بتواند در آن محدوده مجازات قابل اعمال بر شخص حقوقی را تعیین کند که البته این رویکرد موجب ایجاد بدون توجیه دامنه وسیع اختیار برای دادرس خواهد شد.

۲-۴. عدم کفایت میزان کنونی جزای نقدی اشخاص حقوقی و ضعف فرایند تعیین آن در موارد ارتکاب گسترده جرم توسط شخص حقوقی، جزای نقدی به میزان حداکثر چهار برابر شخص حقیقی منطقی و کارا به نظر نمی‌رسد. به‌طور مثال، یک شرکت بزرگ تولیدکننده مواد شوینده در کنار رودخانه که اقدام به آلوده کردن محیط زیست می‌کند، نهایتاً ممکن است چهار برابر یک شخص حقیقی که در سطح بسیار کمتر، مثلاً با شست‌وشوی ظروف، محیط زیست را آلوده می‌کند، محکوم به پرداخت جزای نقدی شود (Mousavi Mojab & Rafizadeh, 2014: 191); در مقابل، چنانچه اشخاص حقوقی محکوم کوچک بوده و از گردش مالی ضعیفی برخوردار باشند، سیاست قانون‌گذار در اعمال حداکثر جریمه ممکن است خارج از توان مالی این اشخاص باشد و به ورشکستگی و اضمحلال آن‌ها بینجامد (Eshtiaq, 2016: 251). البته قانون‌گذار فرانسه نیز

در ماده ۳۸-۱۳۱ مجموعه قانون نوین کیفری، جزای نقدی قابل‌اعمال بر اشخاص حقوقی را حداکثر پنج برابر جزای نقدی در نظر گرفته شده برای اشخاص حقیقی معین کرده است. البته در ماده ۷۴۸ قانون تعزیرات این برخورد افتراقی به صورت بهتری هویدا شده است که کیفر جزای نقدی اشخاص حقوقی را در جرائم رایانه‌ای، سه تا شش برابر حداکثر جزای نقدی جرم ارتكابی اشخاص حقیقی اعلام کرده است. برای تعیین میزان جزای نقدی اشخاص حقوقی به سبب ارتكاب جرائم رایانه‌ای، علاوه بر توجه به شرایط و اوضاع و احوال جرم ارتكابی و نتایج حاصله از ارتكاب جرم، میزان درآمد شخص حقوقی نیز می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. قید مذکور قیدی است که در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به کار برده نشده است. نظام کیفری انگلستان برای این منظور، تعیین جزای نقدی را بر پایه دارایی و گردش مالی سالانه اشخاص حقوقی انجام می‌دهد (Nikoumanzari & Shamloo, 2021: 222). هیئت مشورتی تعیین مجازات^۱ نیز با انتشار سند مشورتی در ۱۵ نوامبر ۲۰۰۷، جهت اثربخشی ضمانت اجرای کیفر نقدی، توجه دادگاه را به دقت در مؤلفه‌هایی همچون شدت جرم و توان مالی اشخاص حقوقی به هنگام تعیین جزای نقدی جلب کرده و معیار پنج درصد متوسط گردش مالی سه سال پیش از ارتكاب جرم شرکت متهم را جایگزین جریمه ثابت کرد (Matthews, 2007: 208). این معیار علاوه بر ارتقای سطح بازدارندگی جزای نقدی به انعکاس مطلوب‌تر مجرمیت اشخاص حقوقی می‌انجامد (McConvill, 2005: 44). مقرر کردن جریمه بر اساس درصدی از گردش مالی سه سالانه موجب تأثیر یکسان آن بر کلیه اشخاص حقوقی پردرآمد و کم‌درآمد و برقراری عدالت میان آن‌ها می‌شود. برای این منظور، دادگاه‌های رسیدگی‌کننده می‌توانند اقدام به صدور قرار آگاهی از وضعیت مالی این اشخاص کنند و تخلف از این دستور به دادگاه این اختیار را می‌دهد تا شخص حقوقی متخلف را نسبت به پرداخت هر مبلغی که تشخیص می‌دهد متمکن فرض کند.

1. Sentencing advisory panel.

این رویکرد علاوه بر افزایش احساس مسئولیت عموم سهام‌داران در قبال فعالیت‌های شخص حقوقی، مدیریت ارشد را وادار می‌کند تا نظارت بر مدیران میانی و کارمندان شخص حقوقی را افزایش داده و در اصلاح شیوه تصمیم‌گیری خود تجدیدنظر کند.

۲-۵. چالش محکومیت اشخاص حقوقی حقوق عمومی به جزای نقدی

نظام‌های کیفری معاصر بر مبنای اصل تساوی اشخاص در برابر قانون، به پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق عمومی تصدی‌گر اقدام کرده‌اند. در خصوص دولت نظریه‌های نخستین مسئولیت کیفری بر این باور بودند که اگر محاکمه دولت صورت گیرد، اقتدار آن مخدوش و نظم اجتماعی متزلزل می‌شود (Rouh-alAmini, 2007: 139). نظام‌های دارای سابقه در عرصه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی نیز از پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق عمومی، به جز آن‌ها که متکفل اعمال تصدی هستند، امتناع ورزیده‌اند (Hosseinjani & Mazaheri Tehrani, 2010: 111). برخی کشورها همچون فرانسه نیز دولت را مستثنا کرده‌اند (Stefani et al, 2006: 409). هرچند به نظر می‌رسد که در حال حاضر حتی در خصوص تمیز اعمال حاکمیتی از تصدی نیز درک جمعی صحیحی صورت نپذیرفته است. توضیح آن‌که مفهوم عبارت «اعمال حاکمیتی» نیز بر اساس ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶ و تعریف عبارت «اعمال تصدی» نیز با عنایت به نظر دکترین (Abolhamd, 2013: 51) به‌روشنی قابل استنباط است. به‌طور مثال، به قطعیت قابل اظهار است که وظیفه بانک مرکزی در کشور ایران که از جمله اشخاص حقوقی عمومی دولتی محسوب می‌شود، از نوع وظیفه حاکمیتی بوده و امکان شناسایی مسئولیت کیفری برای وی وجود نخواهد داشت. این در حالی است که در کیفرخواست صادره در پرونده مربوط به مدیران اسبق بانک مرکزی، مسئولیت کیفری ناشی از اتهام تخلفات ارزی به «بانک مرکزی» نسبت داده شده و در آن قید شده است: «این جرم قاچاق از طرف خود بانک مرکزی به‌صورت شبکه‌ای و سازمان‌یافته انجام شده است» (KhabarOnline: 1398). انتساب اتهام مدیران

بانک مرکزی به شخص حقوقی دولتی بانک مرکزی که به وظایف حاکمیتی مشغول بوده و از ارکان کنترل اقتصادی کشور محسوب می‌شود، حتی در صورت احراز شرایط انتساب نیز، خلاف رویکردهای کلی حقوق کیفری برای مبارزه با جرائم اشخاص حقوقی در جهت حفظ انسجام اجتماعی است.

در خصوص محکومیت اشخاص حقوقی دولتی به جزای نقدی در موارد انجام اعمال تصدی، اشکالی مبنی بر عدم کارایی کیفر مذکور وارد به نظر می‌رسد. توضیح آن‌که بنا بر یک نظر (Mohebbi & Riazat, 2016: 178)، امکان محکومیت اشخاص حقوقی دولتی در مواردی که اقدام به انجام اعمال تصدی می‌کنند، وجود دارد. حال آن‌که مطابق یک نظر، حکم به جزای نقدی اشخاص حقوقی دولتی بی‌معنا است. آن‌گاه که یک سازمان دولتی اقدام به انجام اعمال تصدی کرده و در آن هنگام مرتکب عمل مجرمانه می‌شود، در صورت محکومیت وی به جزای نقدی، محل پرداخت جزای نقدی از کجا خواهد بود؟ در صورتی که پاسخ «بودجه سازمان» باشد، باید گفت که هر سازمان از ردیف بودجه‌های مشخص برخوردار بوده و محل خرج کردن بودجه در بودجه کل آن سازمان مشخص شده است و لذا امکان خرج کردن خارج از آن برای پرداخت جزای نقدی وجود نخواهد داشت. ردیف خرج کردن هزینه‌های متفرقه نیز در موارد خاص محدود می‌شود و امکان پرداخت جزای نقدی از آن وجود نخواهد داشت. در صورت پذیرش امکان پرداخت جزای نقدی از ردیف «متفرقه» کل بودجه سازمان که از خزانه به حساب سازمان واریز می‌شود، جزای نقدی دریافت شده از سوی قوه قضائیه به خزانه واریز خواهد شد و این نوعی جابه‌جایی پول در خود ساختار دولت است و به تعبیر برخی پژوهشگران، گونه‌ای «دور در مجازات» محسوب می‌شود (Abdollahi & Farazmehr, 2018: 262). کاستن از بودجه سازمان به‌عنوان جزای نقدی در واقع کاستن از خزانه و بازگرداندن به همان خزانه است، زیرا سازمان حتی موظف به بازگرداندن اضافه بودجه به خزانه کل است؛ بنابراین، محکومیت اشخاص حقوقی

عمومی به جزای نقدی کارکرد واقعی کیفر را نداشته و می‌توان اظهار داشت که سزادهی به دولت با جزای نقدی تنها با رویکرد عدالت مطلق کانتی قابل توجیه است.

۳. تحلیل انتقادی مجازات «ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی»

بند «پ» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مجازات «ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی به‌طور دائم یا حداکثر برای مدت ۵ سال» را برای اشخاص حقوقی در نظر گرفته است. بند مذکور از ماده ۲۰ قانون مذکور را می‌توان نوعی الگوبرداری از بند ۲ ماده ۳۸-۱۳۱ قانون جزای فرانسه دانست که ممنوعیت از انجام فعالیت‌های حرفه‌ای یا اجتماعی را برای اشخاص حقوقی مجرم به‌صورت قطعی یا موقت و به مدت حداکثر پنج سال پیش‌بینی کرده است.

۳-۱. عدم تحدید میان فعالیت شغلی و فعالیت اجتماعی

در بند مزبور مرز بین فعالیت شغلی و اجتماعی شخص حقوقی مشخص نشده است. بااین‌وجود، به نظر می‌رسد منظور از فعالیت شغلی همان فعالیت اصلی، روزمره و تعریف‌شده در اساس‌نامه است که شخص حقوقی بنا بر موضوع خود انجام می‌دهد است. درحالی‌که منظور از فعالیت اجتماعی، فعالیت‌های جنبی است که برخی از اشخاص حقوقی به آن می‌پردازند و ممکن است به‌عنوان موضوع فعالیت شخص حقوقی در اساس‌نامه نیامده و برای انجام فعالیت‌های شغلی آن ضرورت نداشته باشد؛ اما ممنوعیتی نسبت به آن‌ها وجود ندارد (Mousavi Mojab & Rafizadeh, 2014: 196). بدیهی است که تفکیک مزبور لزوماً صحیح نبوده و مانع از ورود ایراد عدم تفکیک میان دو فعالیت‌های مزبور نیست و نیازمند تصریح مقنن به نظر می‌رسد. در نهایت، با توجه به تفاوت شغل و فعالیت اجتماعی انحصار وصف شغل به اشخاص حقیقی، بهتر است قانون به ممنوعیت تصدی یک یا چند فعالیت «اجتماعی» و «اقتصادی» حکم می‌کرد.

۲-۳. عدم تصریح به عدم امکان حکم به ممنوعیت از فعالیت‌های محوری شخص

حقوقی

از آنجا که حکم به ممنوعیت دائم از فعالیت محوری شخص حقوقی در حکم انحلال و حکم به ممنوعیت موقت آن در حکم تعطیلی موقت شخص حقوقی است، حکم به ممنوعیت‌های مذکور نمی‌تواند شامل فعالیت‌های محوری شخص حقوقی شود، زیرا اگر شخص حقوقی از فعالیت اصلی که به سبب آن تشکیل شده ممنوع شود، عملاً کارایی خود را از دست داده و ممکن است منحل شود. هرچند که امکان حکم به ممنوعیت از فعالیت‌های محوری شخص حقوقی اصولاً و منطقاً نایبستی مجاز دانسته شود؛ اما از بند «پ» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ چنین حکمی مورد استنباط قرار نمی‌گیرد و دادرس با این استدلال که ممنوعیتی در بند مذکور برای محرومیت شخص حقوقی از فعالیت‌های محوری وجود ندارد، ممکن است حکم به ممنوعیت آن از فعالیت‌هایی دهد که او را در حکم شخص حقوقی منحل قرار دهد. پیداست که استفاده از این آسیب قانونی می‌تواند به نقض حق اشخاص حقوقی یا حتی حقیقی منجر شده و شایسته است که مقنن کیفری با قید لازم، زمینه تعدی به حقوق اشخاص را با استفاده از این بستر قانونی مرتفع کند. هرچند چالش اخیر در مواردی می‌تواند موجب دفع آسیب مذکور در بندهای «الف» و «ب» ماده مورد بحث شود؛ آنجا که با انتقاد از محدودیت قانونی شرایط صدور حکم به انحلال شخص حقوقی و مصادره اموال وی، لزوم بسط شرایط اجرای این دو کیفر ضروری دانسته شد.

افزون بر نکات فوق، قانون‌گذار برای تعیین مجازات مذکور در بند «پ» برای اشخاص حقوقی قیدی مبنی بر «تناسب مجازات با جرم ارتكابی و خصوصیات آن» وضع نکرده است. این عدم تصریح می‌تواند به این معنا باشد که اختیار دادرسان برای تعیین این مجازات گسترده است؛ آن‌گونه که حتی اگر آن فعالیت شغلی یا اجتماعی ارتباطی به ارتكاب جرم از ناحیه نماینده قانونی شخص حقوقی نداشته باشد نیز حکم

به مجازات مذکور امکان دارد. البته مبتنی بر قواعد عمومی حقوق کیفری، دادگاه می‌بایست به شدت جرم ارتكابی و نتایج زیان‌بار آن توجه کند.

۳-۳. ابهام در مصادیق فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی

عدم تعیین مصادیقی از فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی که دادرس در حکم به آن‌ها مخیر است و عدم تصریح به اختیار حکم ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی بدون ذکر مصادیق آن، نوعی اقدام در نقض اصل قانونی بودن جرم و مجازات است. توسعه اختیارات دادرس در حکم به ممنوعیت از گستره وسیعی از فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی زمینه نقض حقوق اشخاص حقوقی یا در برخی موارد، تعطیلی یک فعالیت مهم اجتماعی را موجب می‌شود. شایسته است که مقنن کیفری گستره فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی را محدود کرده و یا به دسته‌بندی انواع فعالیت‌هایی که امکان ممنوع شدن دارند و درجه‌بندی آن‌ها متناسب با نوع جرم اقدام کند.

۳-۴. عدم انسجام مدت مقرر برای ممنوعیت از فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی

ایراد دیگری که در ادبیات تقنینی بندهای «پ» و «ت» ماده ۲۰ وجود دارد این است که مقنن در خصوص مدت این ممنوعیت، از عبارت «به‌طور دائم یا حداکثر برای مدت پنج سال» استفاده کرده است و عبارت مذکور بیانگر نوعی تعارض بوده و روشن است که یکی از مواعید ذکرشده، اشتباه است. توضیح آن‌که اگر گفته شود مراد مقنن «حداقل برای پنج سال» بوده باشد، در این صورت میان بندهای «پ»، «ت» و بند «ث» عدم هماهنگی پدید می‌آید، زیرا مقنن اصدار برخی از اسناد تجاری را در بند «ث»، حداکثر برای پنج سال ممنوع کرده و سایر فعالیت‌ها را برای دائم منع کرده که از این منظر فاقد تناسب بوده است؛ هرچند چنین استنباطی نیز از قید مذکور خلاف ظاهر ماده است. اگر گفته شود همان قید «حداکثر» درست است، این اشکال مطرح می‌شود که دادرس دادگاه می‌بایست شخص حقوقی را یا برای همیشه یا حداکثر برای مدت پنج سال از

برخی فعالیت‌ها ممنوع سازد (Tavajjohi, 2014: 41-43). نکته آن‌که اختیار مذکور دارای طیف و بازه نبوده و قابل متناسب‌سازی نیست. با توجه به این‌که لزوماً فعالیت ممنوع شده دایر بر شرط ضرر رسانی نبوده و ممکن است نیاز به ممنوعیت از یک فعالیت شغلی یا اجتماعی غیر مضر به میزانی بیش از پنج سال وجود داشته یا نیاز به ممنوعیت از یک فعالیت شغلی یا اجتماعی مضر به میزان کمتر از دائم، به تناسب زمان لازم برای اصلاح شخص حقوقی، وجود داشته باشد، نمی‌توان گفت که فعالیت ممنوع شده یا به‌طور کلی مضر است که با ممنوعیت دائم و مجازاتی با هدف اقدام تأمینی پاسخ داده می‌شود؛ یا ضروری برای آن مترتب نیست و صرفاً به‌عنوان تنبیه در نظر گرفته شده است که در این حالت باید موقت باشد تا کسب‌وکار و فعالیت‌های اجتماعی بی‌رونی نشود. بر این اساس، از یک سو، اصلاح مدت مذکور در ماده و از سوی دیگر، پیش‌بینی تناسب میان ممنوعیت مزبور با ضرر وارده از جرم ارتكابی، در بازبینی ماده ضروری به نظر می‌رسد.

۳-۵. ابهام در مبنای تعیین مدت و کیفیت ممنوعیت از فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی

در بند مورد بحث، مبنای تحمیل هر یک از ممنوعیت‌های پنج‌ساله و دائم در خصوص اشخاص حقوقی از سوی دادگاه مشخص و مصرح نشده است. مهم است که قانون‌گذار علاوه بر معیار کلی شدت جرم و نتایج زیان‌بار آن، با پیش‌بینی معیارهایی عینی‌تر، همانند تکرار یا عدم تکرار جرم، وحدت یا تعدد جرم و یا نوع و درجه جرم، به تنظیم زمان ممنوعیت اقدام و از اعمال سلیقه فردی در آرای قضائی ممانعت کند.

۳-۶. عدم تصریح به ضمانت اجرای نقض ممنوعیت فعالیت مورد حکم

این‌که قانون‌گذار برای نقض حکم بند مورد بحث هیچ‌گونه ضمانت اجرایی پیش‌بینی نکرده است، می‌تواند آثار قطعیت کیفر را مورد خدشه قرار دهد. این در حالی است که قانون‌گذار

فرانسوی به موجب ماده ۴۰-۴۳۴، اشخاص حقیقی شخص حقوقی همانند مدیران را که با ازسرگیری فعالیت منع شده، اراده قانون‌گذار و حکم دادگاه را مورد تعرض قرار می‌دهند، علاوه بر مجازات حبس به جریمه‌ای برابر با ۳۰۰۰ یورو محکوم می‌کند.

۳-۷. عدم ضرورت احراز ارتباط میان فعالیت ممنوع‌شده با جرم ارتكابی

با توجه به اطلاق بند مزبور قلمرو اعمال آن‌هم ناظر به حالتی شده که جرم به مناسبت فعالیت شخص حقوقی انجام یافته و هم معطوف به موردی شده که جرم در حین فعالیت شخص حقوقی تحقق یافته است. به جهت اثرات مخرب محدودسازی شخص حقوقی بر اشخاص بی‌گناه شاغل ذیل آن، شایسته است که بین جرم ارتكابی و فعالیت ممنوع‌شده، قائل به وجود رابطه بود. همان‌گونه که بند «الف» ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری نیز ارتباط بین فعالیت یا فعالیت‌های ممنوع‌شده با احتمال تکرار جرم را جزء شرایط صدور قرار مربوط وضع کرده است. روشن است که در حال حاضر با توجه به عدم تصریح مقنن به ضرورت احراز ارتباط میان فعالیت شخص حقوقی با جرم ارتكابی، از لحاظ اطلاق منطوق و اجمال الفاظ بند مورد بحث، منعی برای دادرس برای حکم به ممنوعیت شخص حقوقی از فعالیت غیرمرتبط با جرم ارتكابی وی وجود نخواهد داشت؛ اما مقتضای عدالت آن است که دادرس در حکم به مجازات مذکور و در راستای اصل تناسب، فعالیت‌های مرتبط با جرم ارتكابی شخص حقوقی را موضوع ممنوعیت واقع سازد و از ممنوع‌سازی فعالیت‌های غیر مرتبط با جرم بپرهیزد.

۴. تحلیل انتقادی کیفر «ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه»

مستنبط از ماده ۵ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت، اگر افزایش سرمایه ضروری باشد و شرکت سهامی نتواند سرمایه خود را افزایش دهد، منحل شده و پیامدهای آن بسیار زیاد خواهد بود؛ به‌ویژه اگر شرکت به‌طور دائمی از افزایش سرمایه ممنوع شده

باشد، به تدریج در حکم شرکت منحل قرار خواهد گرفت (Pourbafrani & Seifi, 2014: 122). بر این اساس، ضرورت درج محدودیت زمانی برای کیفر مذکور در بند «ت» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بدیهی است. بعید نیست قانون‌گذار در خصوص این مقرر از قانون‌گذار فرانسه که شرکت‌های مجرم را از جلب پس‌انداز عمومی ممنوع کرده، خط‌مشی گرفته باشد (Farajollahi, 2008: 165). افزایش سرمایه شرایط را برای تحصیل سود بیشتر فراهم می‌کند؛ بنابراین ممنوع کردن شخص حقوقی از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه، می‌تواند شخص حقوقی را در راه کسب سود بیشتر دچار مشکل کرده و منجر به اصلاح آن شود.

۴-۱. دامنه محدود اشخاص موضوع کیفر «ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه»

حکم مقرر در بند مورد بحث تنها در خصوص بخش محدودی از اشخاص حقوقی، یعنی شرکت‌های تجاری از نوع خاص شرکت‌های سهامی، قابلیت اجرا دارد و این در حالی است که مقنن در راستای برشماری مجازات‌های عمومی اشخاص حقوقی گام برداشته است. توضیح آن‌که شرکت‌های سهامی خاص نیز در همه موارد به انتشار آگهی برای تشکیل مجمع عمومی برای افزایش سرمایه نیاز پیدا نمی‌کنند. با این توضیح به نظر می‌رسد که مقنن کیفری هنگام تدوین گونه‌های مجازات اشخاص حقوقی، توجهی به اختصاص مجازات مذکور به تعداد محدودی از گونه‌های اشخاص حقوقی نداشته و موجب عدم یکپارچگی انواع کیفر در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ شده است. همچنین در حالتی که مقنن تنها هفت گونه از مجازات را برای اشخاص حقوقی به رسمیت شناخته و متعین ساخته است، تخصیص یکی از این مجازات‌های محدود به گونه‌ای خاص از اشخاص حقوقی شایسته نبوده و گستره محدود مجازات‌های موجود را مضیق‌تر می‌سازد.

۲-۴. عدم انسجام مدت مقرر برای کیفر

ایراد ناظر بر ادبیات تقنینی حاکم بر بند مربوط به «ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی» - که شرح آن گذشت - در این بند نیز وارد است که مقنن در خصوص مدت این ممنوعیت، از عبارت «به طور دائم یا حداکثر برای مدت پنج سال» استفاده کرده است و وجود تعارض میان دو مدت آشکار است. مختصر آن که علی‌رغم توصیف مقنن، ممکن است نوع جرم و شرایط ارتکاب آن و نیز آثاری که بر بزه‌دیدگان به جای می‌گذارد، مقتضی ممنوعیت شخص حقوقی از فعالیت برای مدتی بیش از پنج سال و کمتر از ابد باشد و در صورت وقوع این وضعیت، دادرس با چالش در حکم به کیفر مذکور مواجه خواهد بود. هرچند برای اصلاح بند مذکور، قید مدت‌زمانی مذکور در ماده به صورت «به طور دائم و در صورت وجود جهات مخففه حداقل به مدت پنج سال» قابل پیشنهاد است؛ اما در صورتی که حسب نوع شرکت، ممنوعیت مذکور برای برخی شرکت‌ها در صورتی که بیش از پنج سال باشد، در حکم دائم تلقی شود، لازم است که قانون‌گذار نسبت به تعیین تکلیف نسبت به شرکت‌های دیگر که امکان ممنوعیت آن‌ها بیش از پنج سال وجود داشته و چنین ممنوعیتی نیز در حکم دائم تلقی نمی‌شود، تعیین تکلیف کرده و امکان ممنوعیت مذکور در خصوص آن‌ها را برای مدتی بیش از پنج سال و کمتر از دائم نیز فراهم کند.

۳-۴. ابهام در مبنای تعیین مدت اجرای کیفر

در وضعیت کنونی، روشن نیست که دادگاه با کدام مبنای ممنوعیت دائم و با کدام معیار به ممنوعیت موقت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه اقدام به صدور حکم خواهد کرد. معیار کلی مذکور در متن ماده، یعنی شدت جرم و نتایج زیان‌بار، برای تشخیص این مهم کافی برای وصول به مقصود به نظر نمی‌رسد. الحاق ضابطه‌هایی جزئی‌تر همانند عنوان دقیق جرم ارتكابی، تعدد جرم و تکرار جرم می‌تواند تا حد زیادی از ابهام یا کلی‌گویی بکاهد.

۴-۴. عدم تصریح به ضمانت اجرای نقض ممنوعیت مورد کیفر

عدم اشاره به ضمانت اجرای کیفری تخلف از این مقرر نیز ایراد دیگر وارد بر این بند است. از حیث ضمانت اجرای مدنی لازم به ذکر است که اداره ثبت شرکت‌ها با توجه به حکم دادگاه، از ثبت افزایش سرمایه جلوگیری خواهد کرد و برفرض ثبت نیز می‌توان با رجوع به دادگاه حقوقی نسبت به بطلان آن اقدام کرد؛ اما از حیث کیفری ضمانت اجرایی برای تخلف مورد اشاره پیش‌بینی نشده است و این مهم در تعارض با تأمین قطعیت اجرای کیفر به نظر می‌رسد.

۴-۵. فرار شرکت‌های سهامی خاص از کیفر با تمهید تشریفات عدم نیاز به دعوت

عمومی

علی‌رغم دیدگاهی که کیفر مذکور را موجب ممنوعیت از افزایش سرمایه تنها از طریق صدور سهام جدید می‌داند و قائل به آن است که شرکت همچنان می‌تواند سرمایه خود را از طریق بالا بردن مبلغ اسمی سهام که نیاز به دعوت عمومی ندارد افزایش دهد (Mousavi Mojab & Rafizadeh, 2014: 198) و نظر دیگری که معتقد است با توجه به اینکه در میان شرکت‌های تجاری تنها شرکت سهامی عام مجوز افزایش سرمایه را از طریق دعوت عمومی یا پذیره‌نویسی دارند، باید مخاطب بند مورد اشاره را منصرف از سایر شرکت‌ها دانست (Sharifi, 2014: 333)، به نظر می‌رسد که به استثنای شرکت‌های سهامی خاص با تعداد سهامداران محدود، امکان فرار اشخاص حقوقی از کیفر مذکور با افزایش مبلغ اسمی سهام ممکن نیست، زیرا مستند به ماده ۹۷ از لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، برای تشکیل مجمع عمومی سهام‌داران جهت افزایش مبلغ اسمی سهام نیاز به اطلاعیه عمومی بوده و نشر اطلاعیه مذکور نیز ممنوع اعلام شده است. همچنین در شرکت‌های سهامی خاص ثبت افزایش مبلغ اسمی سهام در مرجع ثبت شرکت‌ها بدون تحویل اطلاعیه عمومی به آن مرجع مطابق بند ۴ ماده ۱۸۳ قانون مذکور ممکن نخواهد بود. تنها حالتی که می‌توان فرار از کیفر مذکور را متصور

شد، در خصوص شرکت‌های سهامی خاص است که مطابق با تبصره ماده ۹۷ از قانون مزبور^۱، در صورت تمهید تشریفات قانونی عدم نیاز به انتشار اطلاعیه عمومی و تبانی اعضای مجمع عمومی برای تشکیل جلسه و افزایش مبلغ اسمی سهام، به موجب عدم نیاز به اطلاعیه عمومی، تحویل آن به مرجع ثبت مطابق ماده ۱۸۳ قانون مذکور نیز منتفی خواهد بود و مجازات مذکور بلا وجه خواهد ماند.

۵. تحلیل انتقادی کیفر «ممنوعیت موقت از اصدار اسناد تجاری»

اسناد تجاری به دلیل ویژگی سرعت در نقل و انتقال، برای اشخاص حقوقی بسیار کاربردی و ضروری هستند. اسناد تجاری وسیله مناسبی برای تحصیل اعتبار هستند و برای تسهیل انجام معاملات تجاری ایجاد شده‌اند (Sotoudeh Tehrani, 2011: 15). با این توضیح روشن است که ممنوعیت شخص حقوقی از اصدار اسناد تجاری، مستند به بند «ث» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی، به‌ویژه آن دسته از اشخاص حقوقی دارای فعالیت‌های تجاری، از صدور چنین اسنادی، اخلاقی شدید در فعالیت‌های وی ایجاد می‌کند.

۱-۵. عدم تقیید صریح اسناد تجاری به اسناد تجاری خاص

اسناد تجاری دو مفهوم عام و خاص دارند. اسناد تجاری عام شامل بارنامه، رسید حمل کالا، قبض انبار و موارد دیگر می‌شود. اسناد تجاری خاص نیز مطابق قانون تجارت شامل چک، سفته و برات است. هرچند اطلاق کلام مقنن و عدم تخصیص نوع اسناد تجاری موردنقد است، اما از توجه به ذات اسناد تجاری که برخی از آن‌ها لازمه فعالیت شرکت است و این که مقنن در این بند به دنبال جلوگیری از استمرار فعالیت شخص حقوقی به‌طور کلی نبوده است، به نظر می‌آید که منظور قانون‌گذار از عبارت «برخی از

۱. تبصره ماده ۹۷ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷: «در مواقعی که کلیه صاحبان سهام در مجمع حاضر باشند نشر آگهی و تشریفات دعوت الزامی نیست».

اسناد تجاری»، مفهوم خاص اسناد تجاری یعنی برات، سفته و چک است (Pourbafrani & Seifi, 2014: 123). چنانچه از منطوق بند مورد بحث نیز روشن است، دادرس دادگاه نمی‌تواند شخص حقوقی را از اصدار «تمامی» اسناد تجاری ممنوع کند، زیرا لفظ «برخی» دلالت بر تعدادی از مجازات کرده و همه آن‌ها را شامل نمی‌شود. همچنین به موجب قید «حداکثر برای مدت پنج سال»، دادرس دادگاه نمی‌تواند ممنوعیت را به‌طور دائم مقرر کند، زیرا ممکن است که فعالیت‌های آنان را به‌طور کامل مختل سازد.

۲-۵. اطلاق بر همه انواع اسناد تجاری خاص

ممنوعیت صدور سند تجاری در ماده مورد بحث، به‌صورت مطلق مورد حکم قرار گرفته است و بر این اساس، شامل حالتی که پرداخت وجه سند تضمین شده یا اجازه برداشت وجه از طریق مراجعه مستقیم صادرکننده سند به شعبه پرداخت‌کننده وجود داشته باشد نیز می‌شود. در نظام کیفری فرانسه، محرومیت اشخاص حقوقی از صدور سند تجاری منصرف از دو مصداق مذکور دانسته شده است. انصراف از چک‌های تضمین شده بدان سبب است که وصول مبلغ آن‌ها در بانک محال‌علیه قطعی است و هیچ‌گونه ضرر و زیانی در حق دارندگان آن‌ها متصور نیست. علت انصراف در خصوص چک‌های صادره در وجه صادرکننده نیز از آن جهت است که موضوع شخص ثالث و امکان ضرر او منتفی است. با این توضیح، به نظر می‌رسد موضع قانون‌گذار فرانسه معقول‌تر است. افزون بر این، در مواردی که قضات امور کیفری ممکن است در برخی موارد با انواع و کارکردهای اسناد تجاری خاص آشنا نباشند، اطلاق مزبور می‌تواند موجب ضررهایی باشد.

۳-۵. عدم تصریح به ضرورت احراز ارتباط میان اسناد تجاری با جرم ارتكابی

قانون‌گذار جرائم اشخاص حقوقی را، اعم از این که مربوط به خود سندهای تجاری باشند یا بی‌ارتباط با آن‌ها، مشمول ممنوعیت موضوع بند «ث» ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی

کرده است و عدم تقیید مجازات مذکور به نوع جرم ارتكابی می‌تواند در مواردی احکام کیفری صادرشده را از لحاظ قوت و تأمین آثار کیفر مورد خدشه قرار دهد. با این وصف، با توجه به اختیاری که مقام قضائی در مقام گزینش مناسب‌ترین ضمانت اجرا دارد، می‌تواند به ارتباط مورد اشاره به‌عنوان یک معیار منطقی توجه کرده و آن را ملحوظ نظر قرار دهد؛ هرچند این راه‌حل دافع آسیب نظری وارد به بند مذکور نیست.

۶. تحلیل انتقادی «انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه‌ها»

بسیاری از شرکت‌های معتبر هستند که حاضر به پرداخت بهایی سنگین به‌عنوان جزای نقدی بوده تا به‌موجب انتشار حکم محکومیت، حیثیت و اعتبار اجتماعی آن‌ها مخدوش نشود. مجازات انتشار حکم محکومیت به دلایلی همچون سزادهی، بازدارندگی (Rostami Tabrizi & Zare, 2012: 147) و خصیصه ترذیلی و همچنین آسانی اجرای آن بر اشخاص حقوقی، وارد فهرست مجازات‌های اشخاص حقوقی شد. نصب پلاکارد در محل^۱، اعلام نام در جراید^۲ و نصب پارچه جهت اعلان گران‌فروش^۳ از جمله موارد پیش‌بینی‌شده در قانون‌های موردی و هم‌جنس با کیفر انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها هستند. آنچه در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، به‌عنوان مجازات مورد تصریح قرار گرفته، مجازات اصلی اشخاص حقوقی است؛ بنابراین با عنایت به وجود مجازات انتشار حکم محکومیت قطعی به‌وسیله رسانه‌ها در فهرست مجازات‌های تکمیلی، در صورت احراز وجود شرایط، برای تتمیم کیفر شخص حقوقی، اختیار محکومیت وی به انتشار حکم محکومیت قطعی به‌عنوان مجازات تکمیلی برای دادگاه وجود خواهد داشت. انتشار حکم محکومیت مجازاتی شدید برای اشخاص

۱. ماده ۶ قانون الزام شرکت‌ها و مؤسسات ترابری به استفاده از صورت وضعیت مسافری و بارنامه مصوب ۱۳۶۸.

۲. ماده ۱ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷.

۳. ماده‌های ۲، ۴، ۶ و ۸ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷.

حقوقی محسوب می‌شود، زیرا با انتشار حکم، احتمالاً بخشی زیاد از مشتریان یا مراجعین خود را از دست خواهد داد.

۶-۱. عدم تصریح به ضابطه‌ای جزئی برای انتشار حکم به وسیله رسانه‌ها

ضابطه اعمال این ضمانت اجرا از نظر ماده مذکور شدت جرم ارتكابی و نتایج زیان‌بار آن است که بسیار کلی به نظر می‌رسند. با توجه به تبعات منفی انتشار حکم محکومیت اشخاص حقوقی به اشخاص ثالث و بی‌گناه، ضروری بود به ضابطه‌ای دقیق‌تر و جزئی‌تر، از جمله تکرار جرم یا درجه جرم ارتكابی، برای استفاده از این حربه اشاره می‌شد.

۶-۲. ابهام در کیفیات انتشار حکم به وسیله رسانه‌ها

آنچه معمولاً هنگام تصریح به کیفر انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه‌ها مورد اشاره قرار می‌گیرد و در قانون ایران به آن اشاره نشده است، تعیین رسانه، تعداد رسانه‌ها، تعداد مراتب انتشار و محل انتشار است. مسئولیت تأمین هزینه انتشار حکم محکومیت نیز از موارد تعیین نشده و محل پرسش است. با توجه به اینکه انتشار حکم محکومیت به تبع جرم منتسب به شخص حقوقی صورت می‌گیرد، طبیعی است که تأمین هزینه انتشار نیز بر عهده خود شخص مرتکب باشد. رجوع به سابقه تقنینی، از جمله تبصره ۳ الحاقی ۱۳۸۵ به ماده ۱۸۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۸، نیز این برداشت را تقویت می‌کند. لازم است که مقنن میان جرائم ارتكابی مختلف و انواع اشخاص حقوقی، تمایز قائل شده و انتشار حکم محکومیت آن‌ها را بر اساس مراتب و محل‌های انتشار حکم محکومیت، در دسته‌بندی خفیف تا شدید جای دهد و با اعتبار بخشی به مراتب تشکیکی، موجب هر چه بیشتر شخصی کردن مجازات اشخاص حقوقی شود. در مقررات کشور انگلستان، حکم محکومیت در خصوص اشخاص حقوقی محلی، بر اساس نظر هیئت مشورتی تعیین مجازات، در رسانه‌ها و مطبوعات محلی و در مورد اشخاص حقوقی کشوری در رسانه‌ها و مطبوعات کشوری

منتشر می‌شود. به‌علاوه انتشار حکم محکومیت در نشریه‌های تخصصی، آگاه کردن سهام‌داران اشخاص حقوقی و انعکاس موضوع در گزارش‌های سالانه آن‌ها نیز جزء موارد پیش‌بینی‌شده در سند مورداشاره است (Matthews, 2007: 130). در این راستا، می‌توان تفکیک میان رسانه‌های محلی و کشوری را در قانون ایران نیز پیش‌بینی کرد. همچنین پیش‌بینی کیفرهایی هم‌جنس انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها همچون «آگاه کردن سهام‌داران و انعکاس موضوع در گزارش‌های سالانه آنان» نیز می‌تواند مطمح نظر مقنن ایرانی قرار گیرد.

۳-۶. عدم تصریح به لزوم قطعیت حکم جهت انتشار

نقد دیگری که بر ماده ۱۹ و ۲۳ قانون مجازات اسلامی وارد می‌شود آن است که مواد مذکور به‌عنوان دو ماده حاوی مجازات انتشار حکم محکومیت، پس از اصطلاح انتشار حکم محکومیت، قید «قطعیت» نیز ذکر شده است؛ اما عجب آن‌که در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، سخنی از لزوم قطعی بودن حکم نیامده است. به نظر می‌رسد که هرچند شایسته آن بود که انسجام و یکدستی میان مواد حاوی مجازات مذکور با تصریح به قید مذکور در ماده ۲۰ حفظ شود؛ اما عدم تصریح به قید «قطعیت» نمی‌بایست موجب آن تصور شود که دادرس دادگاه قادر است که حتی پیش از قطعیت حکم محکومیت، دستور انتشار آن را صادر کند. برداشت مذکور از آن‌روست که اصل اصیل برائت تا صدور حکم قطعی جریان داشته و شخص حقوقی ممکن است در مرحله تجدیدنظرخواهی از اتهام واردشده برائت حاصل کند. بر همین مناسبات است که ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ انتشار جریان رسیدگی به پرونده را که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان باشد، ممنوع اعلام کرده و تخلف از مفاد ماده مذکور را در حکم افترا دانسته است.

فرجام سخن

افزایش و گسترش اشخاص حقوقی و شرکت‌های تجاری در جامعه کنونی ایران نیازمند روزآمدسازی قوانین در زمینه شناسایی مسئولیت کیفری آن‌ها و کیفردهی متناسب به آن‌ها است. این در حالی است که مجموعه پاسخ‌های کیفری کنونی به جرائم ارتكابی اشخاص حقوقی در تئوری عمومی حقوق کیفری ایران دچار چالش‌های نظری و اجرایی است و به نظر می‌رسد که از منطقی صحیح پیروی نمی‌کند. از این رو، شایسته است که مقنن کیفری ضمانت اجراهای متناسبی را برای کیفردهی به اشخاص حقوقی با سازوکارهای دقیق، مبسوط و متناسب پیش‌بینی کند. پس از تلاش برای واکاوی آسیب‌های تئوریک و اجرایی ضمانت اجراهای کیفری موجود در نظام حقوقی ایران، توجه به پیشنهاد‌های زیر جهت ارتقای نظام پاسخ‌دهی کیفری به اشخاص حقوقی در نظام حقوق کیفری ایران مؤثر به نظر می‌رسد:

- به منظور تضمین اجرای ضمانت اجراهای مذکور در ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی، پیشنهاد می‌شود که در پاسخ به نقض ممنوعیت از انجام فعالیت‌های شغلی یا اجتماعی، ممنوعیت از افزایش سرمایه و ممنوعیت از صدور اسناد تجاری، ضمانت اجرای کیفری خاصی همانند جزای نقدی پیش‌بینی شود؛
- پیش‌بینی ممنوعیت مدیران و سهام‌داران اشخاص حقوقی منحل شده از تشکیل، نمایندگی یا تأسیس شخص حقوقی جدید به منظور ممانعت از کاهش آثار کیفر پیشنهاد می‌شود؛
- با توجه به آثار سوء جمع دو مجازات «مصادره کل اموال» و «انحلال» بر اشخاص حقوقی بدون تقصیر، تمایل به موضع ماده ۲۰ شایسته بوده و اصلاح حرف «واو عطف» در ماده ۲۲ به «یا»ی مذعن اختیار دادرس پیشنهاد می‌شود؛
- پیشنهاد می‌شود که معیار مذکور در ماده ۲۱ قانون مجازات اسلامی مبنی بر جزای نقدی به میزان دو تا چهار برابر جزای نقدی اشخاص حقیقی حذف شده و شاخص دیگری همچون درصدی از میانگین گردش مالی شخص حقوقی در چند سال

- متهی به جرم مورد لحاظ دادرس برای تعیین مبلغ جزای نقدی قرار گیرد. همچنین تعیین شاخصی برای میزان جزای نقدی در مواردی که میزانی برای جزای نقدی شخص حقیقی مرتکب جرم تعیین نشده است، شایسته اكمال قانون کیفری است؛
- در ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی، تصریح مقنن به عدم جواز دادرس برای حکم به ممنوعیت از فعالیت‌های محوری شخص حقوقی لازم است. همچنین شایسته است که مدت ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی انسجام یابد؛ با این توضیح که امکان حکم به ممنوعیت بیش از پنج سال و کمتر از دائم نیز در بند مذکور پیش‌بینی شود تا امکان تناسب هرچه بیشتر جرم با مجازات فراهم آید. ضمناً، پیش‌بینی تکلیف لزوم احراز تناسب میان فعالیت شغلی یا اجتماعی ممنوع شده و جرم ارتكابی بر دادرس شایسته است. در نهایت، تعیین یک معیار و شاخص برای مدت زمان ممنوعیت شخص حقوقی از انجام یک یا چند فعالیت لازم بوده و نمی‌توان اختیاری در حد ممنوعیت یک روزه تا ابد را برای دادرس قائل شد. سه پیشنهاد اخیر در خصوص ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه و ممنوعیت از صدور برخی اسناد تجاری نیز مطرح است؛
- شایسته است که موارد جواز دادگاه برای حکم به انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها به موارد مشخصی بر اساس شدت جرم ارتكابی یا تکرار آن، منحصر شود. همچنین گونه‌های رسانه‌ای مورد نظر مقنن از قبیل نوشتاری یا دیداری مورد شاخص‌گذاری قرار گیرد. مضافاً آن‌که شرایط انتشار حکم در رسانه‌های ملی و شرایط انتشار آن در رسانه‌های محلی منفک شده و مورد تصریح قرار بگیرد و در نهایت، تعداد مراتب انتشار حکم نیز شایسته تصریح مقنن است.

References

- Abdollahi, A. and Farazmehr, J. (2018). The Possibility of Applying the Criminal Legal Sanctions to Legal Entities of Public Law, *Criminal Law Research*, 7 (26), 251-284 [In Persian].
- Abolhamd, A. (2013). *Administrative Law of Iran*, Tehran: Tous [In Persian].
- Aliabadi, A. (2006). *Criminal Law*, Tehran: Ferdowsi [In Persian].
- Ardabili, M. (2014). *General Criminal Law*, Tehran: Mizan [In Persian].
- Clark, B & Lansford, H. (2005). *A Re-Birth of Corporate Killing? Lessons From American in a New Law For Scotland*.
- Elham, Q and Borhani, M. (2016). *Introduction to General Criminal Law*, Tehran: Mizan [In Persian].
- Eshtiaq, V. (2016). Tendency to Develop the Criminal Responsibility of Legal Entities: a Realistic Response to The Effects of Development, *Journal of Legal Research*, 6 (11), 11-54 [In Persian].
- Farajollahi, R. (2008). *Criminal Liability of Legal Entities in French Law*, Tehran: Mizan [In Persian].
- Hosseinjani, B. and Masoud Mazaheri Tehrani (2010). *The Principle of Personality of Criminal Responsibility*, Tehran: Majd [In Persian].
- Jalali, S. (2015). Determining and Implementing the Punishment of Legal Entities And The Challenges Ahead, Thesis, Master of Criminal Law and Criminology, Under the guidance of Dr. Mohammad Ebrahim Shams Nateri, Farabi Campus of Tehran University [In Persian].
- Khabaronline (2018). Both the United States And The Insiders Sanction The Central Bank?, (2014.08.23) at: <https://khabaronline.ir/news/1283198>.
- Matthews, R. (2007). *Guide to The Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007*, Oxford University Press.
- McConvill, J. (2005). *The Separation of Ownership and Control Under a Happiness Based Theory of the Corporation*, Company Lawyer.
- Mohebbi, J. and Zainab Riazat (2016). *Commentary on The Islamic Penal Code 2012*, Tehran: Mizan [In Persian].
- Mousavi Mojab, S. and Ali Rafizadeh (2014). Legal Sanctions of Crimes of Legal Entities in The Islamic Penal Code Approved in 2014, *Judicial Law Perspectives Quarterly*, 20 (69), 185-206 [In Persian].
- Nikoumanzari, A. and Baqer Shamloo (2021). Criminal Legal Sanctions of Legal Entities Relying on the Functions of Punishment in The Criminal Law Systems of Iran, England and America, *Research Journal of Criminal Law*, 12 (23), 165-190 [In Persian].
- Nikoumanzari, A. and Mohseni, F. (2018). Theoretical and Practical Challenges of the Process of Prosecuting, Investigating and Punishing

- Legal Entities in The Criminal Procedure Law of 2012, *Research Journal of Criminal Law*, 10 (2), 239-263 [In Persian].
- Pelletier, H. & Perfetti J. (2002). *Code Penal*, Paris: Litec.
- Pourbafrani, H. and Mahdieh Seifi (2014). Typology of Punishment of Legal Entities, *Criminal Law Doctrines*, 9, 101-128 [In Persian].
- Rafizadeh, A. (2013). Criminal Liability of Public Law Legal Entities, Thesis, Master of Criminal Law and Criminology, Under the Guidance of Dr. Sayyed Hossain MirMohammadSadeqi, Shahid Beheshti University [In Persian].
- Rastin, M. *Commercial Criminal Regulations*, Tehran: School of Administrative Sciences and Business Management [In Persian].
- Rouh-alAmini, M. (2007). Changes in Criminal Responsibility of Legal Entities in French Legal System, *Islamic Law Quarterly*, 4 (16), 129-156 [In Persian].
- Rostami Qazani, O. (2019). Criminal Response to Legal Entities in Crime of Goods and Currency Smuggling, *Hidden Economy Quarterly*, 5 (21), 89-110 [In Persian].
- Rostami Tabrizi, L. and Mohammad Kazem Zare (2012). Analysis of The Publication of Conviction in Iran Criminal Law From The Perspective of Criminal Philosophy, *Criminal Law Research*, 2 (4), 137-165 [In Persian].
- Saffar, M. (1993). *Legal Personality*, Tehran: Dana [In Persian].
- Shams Nateri, M., Hamidreza Kalantari, Ebrahim Zare and Zainab Riazat (2015). *Islamic Penal Code in the Current Legal System*, Tehran: Mizan [In Persian].
- Shamloo, Baqer and Hosseini, Mahdi (2022). Attribution of Criminal Liability to Legal Entities in Iranian Criminal Law and Imami Jurisprudence, *Research Journal of Social Jurisprudence*, 11 (1), 123-146 [In Persian].
- Sharifi, M. (2014). *Criminal Responsibility of Legal Entities in Iranian and English Law*, Tehran: Mizan [In Persian].
- Sharifi, M. and Habibzadeh, M. (2015). Criteria for determining fines for legal entities in the penal system of Iran, America and England, *Research Journal of Criminal Law*, 7 (1), 219-236 [In Persian].
- Sotoudeh Tehrani, H. (2011). *Trade Laws*, Tehran: Dadgostar [In Persian].
- Stefani, G., et al. (2006). *General Criminal Law: Crime and Criminal*, Translated by Hassan Dadban, Tehran: Allameh Tabatabai University [In Persian].
- Tavajjohi, A. (2016). *Pathology of Islamic Penal Code*, Tehran: Judiciary Press and Publishing Center [In Persian].